

Економічні аспекти підприємництва та торгівлі

УДК 330.341

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.1725038>

**Концепція інклюзивного розвитку підприємництва: еволюція,
теоретичні засади та стратегічні імплікації для України**

Скрильник Андрій Сергійович,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
докторант кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
<https://orcid.org/0000-0001-9622-4217>

Прийнято: 18.09.2025 | Опубліковано: 30.09.2025

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню концепції інклюзивного розвитку підприємництва як відповіді на глобальні виклики сучасності – зростання нерівності, соціальної ексклюзії та нестабільності економічних процесів. Головною метою є теоретичне обґрунтування засад інклюзивного підприємництва, аналіз його еволюції та визначення стратегічних імплікацій впровадження інклюзивних принципів в економіку України за умов турбулентності, зумовленої воєнними й кризовими потрясіннями. Використано комплекс методологічних підходів: історико-ретроспективний аналіз – для простеження становлення поняття «інклюзивний розвиток»; компаративний – для вивчення практик ЄС у сфері стратегічного управління; системно-структурний – для узагальнення моделей поєднання інклюзивності з*

підприємництвом; SWOT-аналіз – для оцінки сильних і слабких сторін, можливостей і загроз розвитку в Україні. Додатково застосовано методи візуалізації для відображення часової еволюції політик інклюзивності у Європі. Доведено, що інклюзивний розвиток і підприємництво перебувають у взаємозв'язку: інклюзивність формує умови для ширшої участі в бізнесі, а підприємництво є механізмом реалізації принципів інклюзивності. Виокремлено ключові моделі підтримки: освітні програми, інфраструктурна допомога, мікрофінансування вразливих груп, ініціативи з просування рівності у бізнес-середовищі. Європейський досвід засвідчує, що ці підходи знижують рівень бідності та гендерні розриви у підприємницькій активності. SWOT-аналіз України показав сильні сторони (людський і цифровий потенціал, міжнародна підтримка), слабкі (руйнування інфраструктури, нестабільність, демографічні втрати), можливості (післявоєнна відбудова, євроінтеграція, розвиток торгівлі) та загрози (воєнні ризики, зовнішня залежність, брак ресурсів). Інклюзивне підприємництво визначено як ключовий чинник формування більш справедливого й стійкого розвитку. Для України воно є особливо актуальним у контексті післявоєнної реконструкції та європейської інтеграції. Наголошено на необхідності інтегрувати принципи інклюзивності у національні стратегії, адаптувавши успішні інструменти ЄС (мікрофінансування, інкубатори, мережі підтримки). Практична значущість полягає у рекомендаціях для державної політики та бізнесу щодо впровадження інклюзивних механізмів, здатних підвищити соціально-економічну згуртованість та стійкість економіки до майбутніх викликів.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, інклюзивне зростання, інклюзивне підприємництво, турбулентна економіка, стратегічне управління, SWOT-аналіз.

Concept of inclusive entrepreneurship development: evolution, theoretical foundations and strategic implications for ukraine

Andrii Skrylnyk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economics, Entrepreneurship and Marketing, Doctoral Student at the Department of Finance, Banking and Taxation, National University “Yurii Kondratiuk Poltava Polytechnic”, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-9622-4217>

Abstract. *The article is devoted to the study of the concept of inclusive entrepreneurship development as a response to the global challenges of today – growing inequality, social exclusion, and instability of economic processes. The main objective is the theoretical justification of the principles of inclusive entrepreneurship, analysis of its evolution, and identification of strategic implications for implementing inclusiveness in Ukraine’s economy under turbulence caused by war and crisis shocks. A comprehensive set of methodological approaches is applied: historical-retrospective analysis – to trace the formation of the “inclusive development” concept; comparative analysis – to examine EU practices in strategic management; system-structural approach – to generalize models of combining inclusiveness with entrepreneurship; SWOT analysis – to assess strengths, weaknesses, opportunities, and threats for development in Ukraine. Visualization methods are additionally employed to illustrate the chronological evolution of inclusiveness policies in Europe. The research proves that inclusive development and entrepreneurship are interrelated: inclusiveness creates conditions for broader participation in business, while entrepreneurship acts as a mechanism for implementing inclusiveness principles. Key models of support are identified: educational programs, infrastructural assistance, microfinance for*

vulnerable groups, and initiatives to promote equality in the business environment. European experience demonstrates that these approaches reduce poverty levels and gender gaps in entrepreneurial activity. The SWOT analysis for Ukraine revealed strengths (human and digital potential, international support), weaknesses (infrastructure destruction, instability, demographic losses), opportunities (post-war reconstruction, European integration, trade development), and threats (military risks, external dependence, lack of resources). Inclusive entrepreneurship is defined as a key factor in shaping more equitable and sustainable development. For Ukraine, it is particularly relevant in the context of post-war reconstruction and European integration. The need to integrate inclusiveness principles into national strategies is emphasized, with adaptation of successful EU instruments (microfinance, incubators, support networks). The practical significance lies in recommendations for public policy and business on the implementation of inclusive mechanisms capable of enhancing socio-economic cohesion and strengthening the resilience of the economy to future challenges.

Keywords: *inclusive development, inclusive growth, inclusive entrepreneurship, turbulent economy; strategic management, SWOT analysis.*

Постановка проблеми. Сучасні глобальні економічні виклики – зростаюча нерівність, масова бідність і соціальна ексклюзія – зумовили появу концепції інклюзивного розвитку, покликаної забезпечити участь у процесах розвитку та справедливий розподіл його вигод для всіх груп населення. В умовах економічної турбулентності, спричиненої фінансовими кризами, пандеміями чи воєнними конфліктами, особливої актуальності набуває підтримка інклюзивного підприємництва, яке дозволяє різним верствам населення, включно з вразливими групами, започатковувати й розвивати власний бізнес. Українська економіка

останніх років, трансформована під впливом воєнної агресії та структурних потрясінь, вимагає переосмислення підходів до розвитку з акцентом на інклюзії задля забезпечення стійкого відновлення та соціально-економічної стабільності.

Водночас науковий дискурс залишає неконцептуалізованим ключовий елемент цієї парадигми – інклюзивне підприємництво. Попередні дослідження здебільшого або зосереджувалися на соціальних аспектах підприємництва, або на макрорівневих цілях інклюзивного розвитку, не пропонуючи цілісної теоретико-прикладної категорії з чітким інструментарієм реалізації. Додатковою проблемою є термінологічна невизначеність та підміна понять «інклюзивне зростання» й «інклюзивний розвиток», що ускладнює вироблення узгоджених механізмів підтримки підприємництва різних соціальних груп.

Отже, дослідницька проблема полягає у відсутності комплексної моделі, здатної забезпечити операціоналізацію концепції інклюзивного розвитку через підприємницьку діяльність в умовах соціально-економічної невизначеності. Запропонована у статті аналітична рамка, яка поєднує концептуальне уточнення категоріального апарату, історико-порівняльну верифікацію та стратегічне SWOT-моделювання, формує науково обґрунтовану й практично значущу основу для системного проєктування політики інклюзивного підприємництва. Такий підхід дозволяє узгодити макрорівневі цілі інклюзії з мезо- та мікрорівневими інструментами підтримки підприємництва, що є критично важливим для післявоєнної відбудови України та її інтеграції до європейського економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками у науковому дискурсі світу та України зростає увага до поняття «інклюзивний розвиток» як важливої складової сталого розвитку та соціально-економічної стабільності. Український дослідник В. Р. Сіденко у своїй новітній праці підкреслює, що

інклюзивний розвиток перетворився на домінуючу парадигму глобальної економічної думки, проте наголошує на її складності у практичній реалізації, особливо в умовах України, де зберігається глибока регіональна асиметрія та інституційні обмеження [1]. Ця теза свідчить про необхідність пошуку нових механізмів поєднання макростратегій із локальними практиками, що в наявних дослідженнях поки розкрито недостатньо.

Значний внесок у розвиток дискусії зробили праці зарубіжних учених, зокрема Джеффри Сакса, який тлумачить інклюзивність через участь громадян у суспільному житті та справедливий доступ до базових благ. Його підхід дає універсальне визначення, однак має певний обмежений характер, оскільки майже не враховує відмінності трансформаційних економік і специфіку країн, що відновлюються після війни [2, 3]. На цю проблему вказують і сучасні українські автори К. М. Крамаренко та Д. І. Іващенко, які розглядають інклюзивну економіку як концепцію повоєнного відновлення. Проте їхній аналіз здебільшого зосереджений на загальнонаціональних орієнтирах і ще не пропонує детальних інструментів реалізації на рівні територіальних громад чи підприємництва [4].

В українській науковій літературі відбувається уточнення категоріального апарату. О. М. Бородіна та І. В. Прокопа відрізняють поняття «інклюзивне зростання» як економічний приріст із соціальними елементами від ширшого «інклюзивного розвитку», що охоплює політичні та інституційні зміни [5]. Це положення вказує на необхідність багатовимірного підходу, проте воно залишається загальним і не дає відповідей щодо поведінкових аспектів включення різних груп населення. Дещо конкретніші результати запропонували А.Ю. Жукова та О.В. Бречко, які розробили методику кількісної оцінки рівня інклюзивного розвитку української економіки [6]. Попри важливість їхніх результатів, методологія надмірно спирається на агреговані індикатори,

залишаючи поза увагою регіональну нерівність, цифрову готовність громад та соціокультурні фактори. Це формує підґрунтя для подальших досліджень, які мають інтегрувати інституційні та поведінкові виміри в систему оцінювання.

Важливим напрямом досліджень стала також взаємодія інклюзивного розвитку з інституційним середовищем. Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон, розмежовуючи «інклюзивні» та «екстрактивні» інститути, доводять, що стійке економічне зростання можливе лише за умов широкої участі та справедливого доступу до ресурсів [7]. Цей підхід резонує з українською реальністю, проте його застосування вимагає конкретизації щодо формування локальних інституцій підтримки підприємництва. У цьому контексті актуальним є висновок, що попри значний теоретичний поступ, сучасна наукова література ще не дає повної відповіді на питання, як саме поєднати макрорівневі стратегії інклюзивності з мікрорівневими практиками бізнесу, що й зумовлює потребу в подальших дослідженнях.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на зростаючу увагу науковців до концепції інклюзивного розвитку та перші спроби дослідити її зв'язок з підприємництвом, низка аспектів залишається недостатньо вивченою. Передусім, відсутнє цілісне теоретичне бачення феномену «інклюзивне підприємництво» та узгоджений підхід до його визначення, не розроблено чітких механізмів інтеграції принципів інклюзивності у підприємницьку діяльність, особливо в умовах економічної нестабільності, спричиненої кризами чи воєнними конфліктами.

Практично не дослідженим є питання стратегічного управління інклюзивним розвитком підприємництва під час посткризового відновлення економіки. Також бракує порівняльних напрацювань щодо впровадження інклюзивного підприємництва на основі міжнародного досвіду, що ускладнює

адаптацію найкращих практик для України. Таким чином, існує потреба у подальших дослідженнях, спрямованих на заповнення зазначених прогалин та формування науково обґрунтованих рекомендацій для розвитку інклюзивного підприємництва в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є концептуалізація феномену інклюзивного розвитку підприємництва через дослідження його історичної еволюції та теоретичних засад, а також визначення стратегічних напрямів імплементації інклюзивних принципів у соціально-економічну систему України.

Для досягнення зазначеної мети у статті поставлено такі наукові завдання: здійснити історико-ретроспективний аналіз становлення концепції «інклюзивний розвиток» та систематизувати підходи до її трактування у працях провідних українських і зарубіжних учених; розкрити зміст взаємозв'язку між інклюзивним розвитком і підприємництвом та узагальнити основні моделі їх поєднання на основі теоретичних напрацювань, практичного досвіду та державних політик; провести SWOT-аналіз умов упровадження інклюзивного підприємництва в Україні, виокремивши його сильні й слабкі сторони, а також зовнішні можливості та загрози в контексті економічної турбулентності, зумовленої воєнними та кризовими викликами; виконати порівняльний аналіз еволюції стратегічного управління інклюзивним підприємництвом у країнах європейського союзу від післявоєнного періоду до сучасності, з акцентом на трансформації політик підтримки та інституційних механізмів.

На основі узагальнення європейського досвіду розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо інтеграції принципів інклюзивності у стратегію післякризового відновлення економіки України з метою забезпечення її довгострокової стійкості та всебічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Методологічна база статті сформована на основі інтеграції кількох взаємодоповнюючих підходів, що забезпечують комплексне осмислення феномену інклюзивного розвитку підприємництва. По-перше, застосовано історико-ретроспективний аналіз, який дозволив простежити еволюцію концептуальних засад інклюзивності від повоєнного періоду до сучасних умов глобальної турбулентності та окреслити ключові етапи становлення відповідних економічних політик. По-друге, використано компаративний підхід, що забезпечив зіставлення європейських та українських практик реалізації інклюзивних принципів у підприємстві й дозволив ідентифікувати можливості для адаптації зарубіжного досвіду до національних умов. По-третє, застосовано системно-структурний аналіз, завдяки якому узагальнено моделі поєднання інклюзивності з підприємництвом та визначено їх релевантність для України з урахуванням специфіки соціально-економічного середовища.

Особливе значення у дослідженні має SWOT-аналіз, що забезпечив інтегральну оцінку сильних і слабких сторін, а також зовнішніх можливостей і загроз розвитку інклюзивного підприємництва в умовах воєнної та післявоєнної реконструкції. Додатково використано методи візуалізації, які дозволили представити часову еволюцію політик інклюзивності у країнах ЄС та зробити її доступною для аналітичного порівняння. Сукупність зазначених методів не лише створила ґрунтовне теоретико-прикладне підґрунтя, а й забезпечила практичну релевантність отриманих результатів, що дає можливість використовувати їх для формування стратегій державної політики та бізнес-ініціатив у сфері інклюзивного розвитку.

Концепція інклюзивного розвитку постала як реакція на обмеженість традиційних підходів, що ототожнювали розвиток лише зі зростанням ВВП. У

другій половині XX ст., особливо після Другої світової війни, міжнародна спільнота все більше уваги приділяла правам людини та необхідності більш справедливого, “інклюзивного” світового порядку. Так, у 1960-х роках були ухвалені ключові міжнародні пакти ООН про права людини (1966 р.), спрямовані на захист уразливих груп і забезпечення гідного життя для всіх. У 1970-х країни, що розвиваються, вимагали встановлення нового, більш рівноправного світового економічного порядку (зокрема, через ініціативи Групи 77, започаткованої 1964 р.), що заклало підґрунтя для ідей інклюзивності розвитку [3].

У 1980–1990-х роках стало очевидним, що економічне зростання само по собі не гарантує зменшення бідності та нерівності. Розчарування у концепції “trickle-down” (теорії «просочування вниз») спонукало науковців і політиків шукати нові стратегії розвитку, які поєднували б економічне зростання із покращенням добробуту всіх верств населення [12]. Паралельно набули розвитку концепції людського розвитку (з акцентом на освіті, охороні здоров’я, розширенні можливостей людини) та сталого розвитку (який об’єднує економічні, соціальні й екологічні виміри). Втім, на практиці досягти справді сталого та справедливого поступу було складно – часто доводилося йти на компроміси, і вигоди розвитку розподілялися нерівномірно [11].

Це підготувало ґрунт для появи терміну «інклюзивний розвиток» у сучасному розумінні: наприкінці 1990-х років цей термін вперше з’явився в науковій літературі (за даними Joyeeta Gupta та співавт., перша згадка відноситься до 1998 р.) [2]. Активне входження поняття «інклюзивний розвиток» у академічний дискурс відбулося після глобальної фінансової кризи 2008 р., коли посилювалося усвідомлення загрозливих масштабів нерівності.

Важливо розрізняти «інклюзивне зростання» та «інклюзивний розвиток», які подекуди вживаються як синоніми, але мають різні акценти.

Інклюзивне зростання (inclusive growth) здебільшого розглядається як економічне зростання, що не лише створює нові економічні можливості, але й забезпечує рівний доступ до цих можливостей для всіх сегментів суспільства, особливо для бідних [2,3,7,9,16]. Такий підхід фокусується на підвищенні доходів та розширенні доступу до базових послуг завдяки активній державній політиці [10]. Зокрема, за висловом І. Алі та Дж. Жуана, інклюзивне зростання спирається на два «якорі»: високе і стійке економічне зростання для створення продуктивних робочих місць; соціальну інтеграцію для забезпечення рівного доступу всіх до створених можливостей [7].

Інклюзивний розвиток (inclusive development) трактується значно ширше. Він визнає, що економічне зростання може супроводжуватися концентрацією багатства та виключенням окремих груп. Тому акцент зміщується з темпів зростання на демократизацію участі та справедливий розподіл суспільних благ. Як було зазначено, інклюзивний розвиток означає активне залучення громадян до прийняття рішень і користування плодами розвитку, а також подолання будь-яких форм соціально-економічної ексклюзії [11]. На думку Дж. Гупти і К. Вегелін, поява концепції інклюзивного розвитку безпосередньо пов'язана з «невдачами теорій просочування вниз і занепокоєністю долею найбідніших прошарків», що зумовило новий акцент на боротьбі з виключенням у процесах розвитку [8].

У підсумку, поняття інклюзивного розвитку сформувалося поступово, відображаючи зростаюче розуміння того, що стале економічне зростання має супроводжуватися розширенням можливостей для усіх громадян, зниженням нерівності та подоланням бідності. Свій внесок у розвиток цієї концепції зробили як зарубіжні, так і українські науковці. Вітчизняні дослідники, зокрема, наголошують на більшій широті поняття «інклюзивний розвиток» порівняно з

«інклюзивним зростанням» [13], акцентуючи на необхідності глибоких суспільних трансформацій. Наведене вище визначення Бородіної О.М. та Прокопи І.В. окреслює інклюзивний розвиток як такий, що створює умови залучення всіх груп населення до економіки, справедливого розподілу результатів зростання та участі у суспільному житті, наслідком чого є зменшення бідності й усунення різних форм виключення [6]. Отже, історично концепція інклюзивного розвитку постала на стику економічних, соціальних і політичних підходів, і нині вона розглядається як стратегічно важлива для забезпечення суспільної стабільності та згуртованості.

Еволюція концепції інклюзивного розвитку підприємництва в Європі відображає поступовий перехід від соціально орієнтованих заходів повоєнного періоду до системних політик підтримки підприємницької активності вразливих груп населення. В різні десятиліття змінювалися акценти — від державних програм соціального захисту до розвитку мікрофінансування, бізнес-інкубаторів та інституційних механізмів інклюзії. Загальна тенденція демонструє посилення уваги до соціальної рівності та забезпечення ширшої участі громадян у економічному житті, що наочно представлено на рисунку 1.

1950–60-ті роки

Період повоєнної відбудови, коли держава інвестувала в промисловість, зайнятість і соціальну інфраструктуру. Хоча підприємництво не було пріоритетом, закладались інституційні основи майбутньої інклюзивності через регіональну та соціальну політику.

1970–80-ті роки

Криза зайнятості спричинила запуск перших програм підтримки малого бізнесу та самозайнятості. Розвивались кооперативи й створювались інститути підтримки менш розвинених регіонів (наприклад, ЄФРР).

Рис. 1. Еволюція концепції інклюзивного розвитку підприємництва у Європі (1950-ті – 2020-ті рр.).

Джерело: складено автором на основі [3,7,9,10,11,12,14,16]

1950–60-ті роки: повоєнна відбудова та основи соціальної держави. У перші десятиліття після Другої світової війни пріоритетом у країнах Західної Європи була відбудова економіки та забезпечення повної зайнятості. Політика базувалася на кейнсіанських підходах: державні інвестиції у промисловість, розбудова системи соціального забезпечення (пенсії, допомоги, загальний доступ

до освіти та медицини). Підприємництво тоді не було окремим фокусом політики – домінували великі державні програми розвитку. Водночас зароджувалися інституційні передумови майбутньої інклюзивності: формувалася регіональна політика вирівнювання розвитку та зміцнювалися елементи соціальної ринкової економіки. Наприклад, у 1957 р. було засновано Європейський соціальний фонд (ЄСФ) для підтримки зайнятості й географічної мобільності робочої сили в межах Європейської Спільноти [11]. Хоча термін «інклюзивне підприємництво» тоді ще не використовувався, повоєнні соціальні програми і розбудова систем освіти та охорони здоров'я заклали фундамент вирівнювання можливостей, який згодом сприяв інклюзивності розвитку.

1970–80-ті роки: криза зайнятості та перші ініціативи підтримки підприємництва. Економічні кризи 1970-х (зокрема нафтові шоки 1973 і 1979 рр.) призвели до різкого зростання безробіття в Європі, особливо серед молоді та в старопромислових регіонах [3]. У відповідь уряди європейських країн почали запроваджувати програми сприяння малому бізнесу і самозайнятості як інструмент боротьби з безробіттям. З'явилися схеми надання безробітним субсидій для відкриття власної справи, курси з основ бізнесу для вивільнених працівників. У Великій Британії 1980-х уряд М. Тетчер активно заохочував підприємництво як альтернативу державній зайнятості, тоді як у континентальній Європі вагому роль продовжували відігравати соціальні програми підтримки. Водночас розвивалася кооперативна модель: у Франції, Італії, Іспанії поширювались робітничі кооперативи (як відомий кооператив Mondragón в Іспанії), які працевлаштовували тисячі людей і на практиці були інклюзивними (прибуток розподілявся між членами-робітниками) [9]. На наднаціональному рівні важливою подією стало створення у 1975 р. Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР), покликаного

підтримувати менш розвинені регіони: кошти ЄФРР спрямовувалися, серед іншого, на стимулювання місцевого підприємництва та розвиток інфраструктури[49]. Таким чином, у 1980-х Європейська Спільнота розпочала цілеспрямовану політику вирівнювання регіональних диспропорцій – що можна трактувати як компонент інклюзивного розвитку на макрорівні.

1990-ті роки: «соціальна включеність» як політичний пріоритет. Після підписання Маастрихтського договору (1992 р.) формувалася спільна соціальна політика ЄС, орієнтована на поняття “social inclusion” (соціальної включеності). 1990-ті стали періодом усвідомлення багатовимірності інклюзивності: поняття «соціальна ексклюзія» (виключення), введене ще у 1970-х у Франції, увійшло до лексикону ЄС для опису груп, відсторонених від нормального життя суспільства (бідних, іммігрантів, людей з інвалідністю тощо)[50]. Відповідно, боротьба з social exclusion перетворилася на офіційний пріоритет: Амстердамський договір 1997 р. вперше прямо зафіксував зобов’язання ЄС сприяти усуненню соціального відчуження [7]. Для підприємництва це означало появу спеціальних ініціатив: у другій половині 90-х було створено Європейську мережу підтримки жінок-підприємців (WES), запускалися програми розвитку молодіжного підприємництва за підтримки ЄС, окремі країни запровадили пільгове кредитування МСП у депресивних регіонах, почали створювати бізнес-інкубатори. Наприкінці 90-х – на початку 2000-х спостерігався справжній бум мікрофінансування: Європа перейняла успішний досвід мікрокредитів із країн, що розвиваються, для застосування у своїх умовах. Мікропозики почали надавати безробітним, мігрантам та іншим групам, які мали обмежений доступ до банківського фінансування. Наведений вище приклад французької ADIE (асоціації з мікрофінансування, що діє з 1989 р.) є показовим – за її моделлю в

більшості країн ЄС з'явилися подібні організації підтримки мікропідприємництва безробітних [12].

2000-ні роки: від Лісабонської стратегії до «Європи 2020». У 2000 р. ЄС прийняв амбітну Лісабонську стратегію, яка ставила за мету зробити Європу «найбільш конкурентоспроможною та динамічною економікою світу» із одночасним досягненням більшої соціальної згуртованості. Вперше на рівні ЄС було встановлено конкретні цілі зі скорочення бідності та підвищення зайнятості. Через десятиліття, у 2010 р., стартувала стратегія «Європа 2020», яка прямо проголосила три пріоритети розвитку: розумне, сталие та інклюзивне зростання. Під «інклюзивним зростанням» у цьому документі розумілося підвищення рівня зайнятості населення, інвестиції в навички, боротьба з бідністю та модернізація ринку праці [10]. Європа 2020 встановила конкретні індикатори, зокрема мету до 2020 р. вивести щонайменше 20 млн осіб із зони ризику бідності та соціального відчуження. Ця мета не була повністю досягнута (до 2019 р. показник AROPE в ЄС знизився приблизно на 9 млн осіб, з 23,7% до 21,1%, замість очікуваних 20 млн) [16], причому позитивний тренд перервала криза COVID-19 у 2020 р. Втім, до пандемії більшість країн ЄС демонстрували поступове зниження масштабів бідності та виключення, підтверджуючи ефективність інтеграції інклюзивних цілей у стратегію розвитку.

Паралельно з реалізацією загальноєвропейських стратегій, у 2000-х роках в країнах ЄС активно впроваджувалися цільові програми інклюзивного підприємництва. Згадана ініціатива EQUAL (2001–2007), що фінансувалася з ЄСФ, стала лабораторією соціальних інновацій – у її рамках було апробовано нові підходи до підтримки підприємництва вразливих груп (бізнес-інкубатори для молоді та жінок, партнерства громадських організацій і бізнесу, спеціальні тренінги для соціально ізольованих громад тощо) [10]. Після 2007 р.

напрацьовані методики увійшли до основних програм ЄСФ. У 2009 р. Єврокомісія започаткувала програму «Еразмус для молодих підприємців» – мережу обміну досвідом і стажування новачків у бізнесі, що розширило можливості молоді долучатися до підприємницької діяльності[5]. Були засновані також інші мережеві ініціативи: згадана WES для жінок, Європейська мережа молодіжного підприємництва тощо. На національному рівні багато держав ЄС відкрили інкубатори та акселератори стартапів (спочатку загального типу, згодом – спеціалізовані для різних цільових груп).

2010-ті роки: системний підхід та моніторинг інклюзивності. У 2010-х Європа вийшла на новий рівень систематизації політики інклюзивного підприємництва. ОЕСР у партнерстві з Євросоюзом з 2013 р. започаткували серію регулярних оглядових звітів «Missing Entrepreneurs» (укр. «Відсутні підприємці»), присвячених стану підприємництва серед уразливих груп в країнах Європи. Ці звіти та політичні рекомендації формували спільну рамку для оцінки прогресу та обміну найкращими практиками між країнами[58]. Поряд з цим Євростат розширив збір статистичних даних щодо участі різних соціальних груп у підприємстві (наприклад, показники самозайнятості серед людей з інвалідністю, серед іммігрантів тощо)[16]. На рівні ЄС були прийняті принципи інклюзивної політики – наприклад, Європейський стовп соціальних прав (2017 р.), який серед іншого декларує підтримку підприємництва та активної участі всіх громадян у ринку праці. Приватний сектор теж долучався: великі компанії запускали програми наставництва та фінансували фонди соціального інвестування для підтримки соціальних підприємств [14]. Таким чином, до кінця 2010-х у більшості країн ЄС склалася розгалужена екосистема інклюзивного підприємництва, яка поєднує державні, громадські та приватні ініціативи.

2020-ті роки: нові виклики та інклюзивне відновлення. Пандемія COVID-19, що вибухнула у 2020 р., спричинила економічний шок у Європі, непропорційно вразивши вразливі групи населення (малоімущих, молодь, жінок, зайнятих у нестабільних секторах). Це актуалізувало питання інклюзивного відновлення – впровадження заходів підтримки, які б не лише відновили зростання, а й зменшили нерівність, поглиблену кризою [16]. ЄС запустив програми антикризової допомоги, серед пріоритетів яких – запобігання соціальному розшаруванню (згадаємо принцип «відбудувати краще та інклюзивніше»).

Додаткового значення набуло й питання інклюзивності у контексті війни в Україні 2022 р., адже повоєнна реконструкція цієї країни розглядається як нагода реалізувати на практиці підходи інклюзивного розвитку на європейському просторі. Таким чином, актуальні виклики 2020-х років підтверджують важливість стратегічного курсу на інклюзивне підприємництво, набутого Європою за попередні десятиліття: інвестиції в інклюзивність розглядаються як запорука більш стійкого та швидкого відновлення у періоди потрясінь.

Інклюзивний розвиток та підприємництво перебувають у системному взаємозв'язку, утворюючи взаємо підсилювальний ефект, за якого інклюзивність формує умови для розширення підприємницької активності, а підприємництво, у свою чергу, стає ключовим інструментом реалізації принципів інклюзивного розвитку.

З одного боку, розвиток не можна вважати по-справжньому інклюзивним без створення рівних можливостей для підприємницької діяльності різних соціальних груп. З іншого боку, підприємництво може стати рушієм інклюзивного економічного зростання, забезпечуючи нові робочі місця та можливості для вразливих верств населення. Як підкреслюють експерти

ОЕСР/ЄС, політика у сфері інклюзивного підприємництва має на меті «забезпечити рівні можливості для всіх у започаткуванні успішного та стійкого бізнесу, незалежно від статі, віку, місця народження, статусу зайнятості чи інших особистих характеристик» [9]. Іншими словами, йдеться про усунення бар'єрів, які перешкоджають окремим категоріям людей стати підприємцями – брак фінансів, освітні чи інформаційні прогалини, соціальні стереотипи та упередження. Запровадження інклюзивних підходів до підприємництва «розкриває підприємницький талант у всіх верствах населення», стимулюючи інновації, створення робочих місць і більш стале та рівномірне зростання економіки [10].

Практика показує, що інклюзивне підприємництво потребує системної підтримки, яка сформувалася у кількох ключових напрямках. По-перше, освітні та мотиваційні програми забезпечують розвиток підприємницьких навичок у молоді, жінок, людей старшого віку та осіб з інвалідністю. Прикладом є ініціатива Barcelona Activa (2004), що зробила бізнес доступнішим для мігрантів і безробітних. По-друге, важливе значення має адресна підтримка та інфраструктура сприяння: виїзні консультації, «єдині вікна» допомоги, бізнес-інкубатори й кооперативи у депресивних регіонах. У межах програми ЄС EQUAL (2001–2007) були апробовані наставництво, локальні партнерства й навчальні програми, а згодом ці практики інтегровані у Європейський соціальний фонд. По-третє, ключову роль відіграє мікрофінансування, яке забезпечує стартовий капітал для вразливих груп [12].

Важливим є просування принципів рівності у бізнес-середовищі: зменшення гендерних дисбалансів, підтримка іммігрантів і молодих підприємців, корпоративні програми наставництва та локальні громадські корпорації розвитку. Водночас на рівні ЄС удосконалюється статистика самозайнятості

серед жінок, молоді та осіб з інвалідністю, що дозволяє ефективно відслідковувати прогрес.

Зарубіжний досвід свідчить, що реалізація наведених моделей інклюзивного підприємництва дає позитивні результати. На рисунку 2 представлено динаміку показника AROPE (частка населення, що перебуває під ризиком бідності чи соціального виключення) в ЄС у період 2008–2024 рр. Зокрема, в ЄС поступово скорочується гендерний розрив серед підприємців і знижується рівень бідності та соціального відчуження – хоч ці зміни й не швидкі, вони підтверджують ефективність інклюзивних політик [9]. Зафіксовано, що частка населення ЄС, яке перебуває за межею бідності чи соціальної ізоляції (показник AROPE), зменшилася з ~23,7% у 2008 р. до ~21,1% у 2019 р. [15], хоча криза 2020 р. дещо загальмувала цей прогрес. Таким чином, інклюзивне підприємництво може розглядатися як важливий інструмент досягнення більш справедливого та стійкого економічного розвитку.

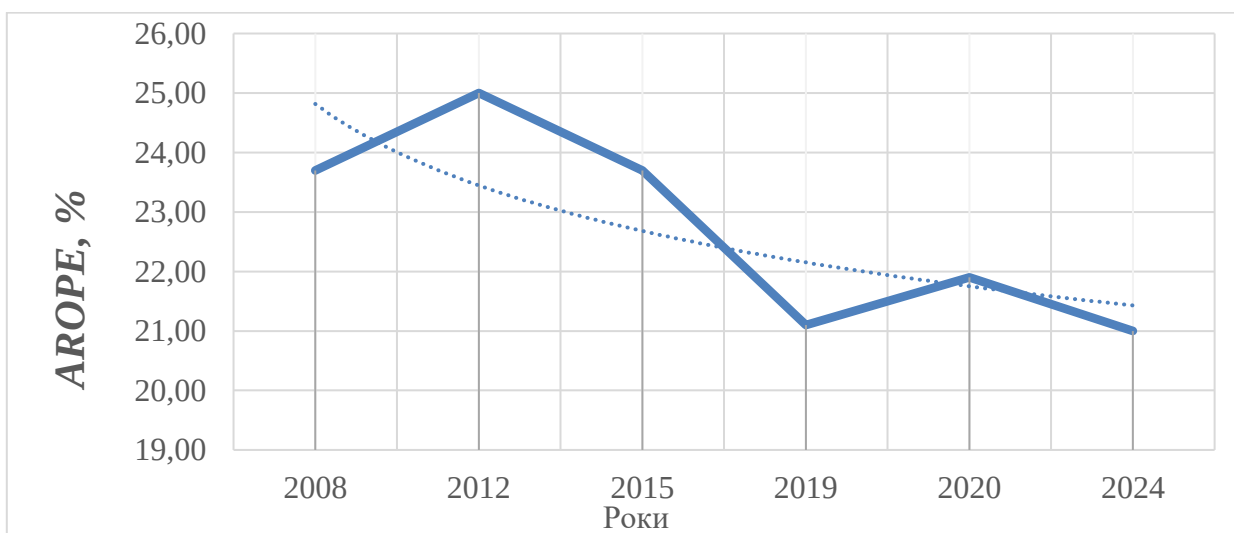

Рис. 2. Частка населення ЄС, що перебуває під ризиком бідності чи соціального виключення (AROPE), % (2008–2024).

Джерело: складено автором на основі [15]

Для комплексної оцінки перспектив упровадження принципів інклюзивності у сфері підприємництва України в умовах сучасної економічної нестабільності застосовано метод SWOT-аналізу. Його використання дало змогу ідентифікувати внутрішні сильні та слабкі сторони національної економіки, а також визначити зовнішні можливості й загрози, що впливають на формування стратегій інклюзивного розвитку. Узагальнені результати проведеного SWOT-аналізу подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Сильні та слабкі сторони, можливості й загрози реалізації інклюзивного розвитку підприємництва в Україні за умов сучасної економічної турбулентності.

Сильні сторони (Strengths):	Слабкі сторони (Weaknesses):
1. Людський та ресурсний потенціал. Україна має високоосвічене населення, підприємницькі таланти й природні ресурси, що створюють базу для інклюзивного відновлення. Попри міграцію, значна частина людського капіталу зберігається, а діаспора може посилити бізнес-активність. 2. Міжнародна підтримка. З 2022 р. Україна отримує масштабну фінансову й технічну допомогу, спрямовану на стабілізацію та відбудову. Інтеграція до ЄС відкриває доступ до фондів, орієнтованих на інклюзію та згуртованість. 3. Інноваційний та цифровий потенціал. Розвинений IT-сектор, стартапи та електронні сервіси (зокрема «Дія») свідчать про здатність країни до технологічних рішень. Цифрові платформи в освіті, медицині й зайнятості здатні зменшити бар'єри та прискорити відновлення.	1. Руйнування інфраструктури. Війна знищила підприємства, транспортну й енергетичну інфраструктуру, що ускладнює логістику та обмежує бізнес-можливості, особливо у постраждалих регіонах. 2. Нестабільність і корупція. Системні проблеми – тіньова економіка, бюрократія, корупція – знижують довіру, відлякують інвесторів і створюють нерівні умови. Ризик їхнього відновлення після війни залишається високим. 3. Демографічні втрати. Масова міграція, безробіття, поява осіб з інвалідністю та психологічні травми збільшили навантаження на соціальну сферу й загострили нерівність. Попит на інклюзивні інструменти зростає, але ресурси держави обмежені.
Можливості (Opportunities):	Загрози (Threats):
1. Повоєнна відбудова. Відновлення країни відкриває шанс модернізувати економіку на засадах сталості та інклюзії. Очікується впровадження принципів <i>«build back better and more inclusive»</i>, залучення МСП і місцевої робочої сили до реконструкції. 2. Євроінтеграція. Курс на вступ до ЄС стимулює структурні реформи та відкриває доступ до фондів і програм згуртованості. Виконання європейських рекомендацій зміцнить інституційну базу інклюзивного розвитку. 3. Міжнародна торгівля. Зростання уваги світу до України створює передумови для збільшення експорту та інвестицій. Це відкриває нові ринки для МСП і соціальних підприємств.	1. Воєнні ризики. Продовження або ескалація бойових дій руйнує інфраструктуру, знижує інвестиційну активність і унеможливує реалізацію довгострокових стратегій розвитку. 2. Зовнішня залежність. Відбудова значною мірою фінансується донорами, які можуть нав'язувати пріоритети, не завжди враховуючи локальні інклюзивні потреби. Це створює ризик переваги великих проектів над розвитком МСП та громад. 3. Брак ресурсів і слабкі інститути. Виснаження бюджету та зростання держборгу обмежують фінансування програм розвитку. Без реформ управління існує ризик неефективного використання допомоги та посилення економічної залежності.

Джерело: складено автором на основі [1,3,4,7,8,11,15,16]

В цілому, проведений SWOT-аналіз показує, що Україна має суттєві передумови для успішного управління інклюзивним розвитком підприємництва – освічений людський капітал, цифрові інновації, значний зовнішній ресурс та підтримку, можливості євроінтеграції. Водночас необхідно мінімізувати внутрішні слабкості й зовнішні загрози через продовження реформ, антикорупційні заходи та підвищення гнучкості економіки. Незважаючи на масштабність проблем, жодна з ідентифікованих загроз не є непереборною: більшість ризиків можуть бути пом'якшені, якщо скористатися сприятливими можливостями. Стратегія розвитку має ґрунтуватися на поєднанні сильних сторін країни з наявними можливостями (так звана стратегія «S+O»), що відповідає рекомендаціям фахівців з кризового менеджменту. Це дозволить зміцнити економічні позиції країни навіть у складних умовах.

Висновки. Інклюзивний розвиток підприємництва постає як багатовимірною концепція, що інтегрує економічні, соціальні та інституційні виміри і водночас долає обмеженість традиційних моделей зростання. Проведене дослідження підтвердило, що ця концепція формувалася поступово, у процесі еволюції наукових підходів і політичних практик від повоєнного періоду до сучасності, набуваючи дедалі більшої ваги як стратегічний орієнтир розвитку. Важливим теоретичним результатом є розмежування понять «інклюзивне зростання» та «інклюзивний розвиток», що дозволяє уникнути методологічної підміни категорій та окреслити ширший спектр соціально-економічних трансформацій.

Наукова новизна статті полягає у формуванні концептуальної рамки інклюзивного підприємництва як самостійної категорії економічної теорії та політики. Запропонована модель поєднує концептуальне уточнення категоріального апарату, історико-порівняльну верифікацію та інструментарій стратегічного SWOT-моделювання. Це забезпечує методологічну основу для

системного аналізу і водночас відкриває можливості для операціоналізації принципів інклюзивності у практиці підприємництва, особливо в умовах високої соціально-економічної невизначеності.

Практичне значення отриманих результатів полягає у виробленні рекомендацій щодо інтеграції принципів інклюзивності у національну стратегію післявоєнного відновлення. Зокрема, доведено доцільність адаптації інструментів ЄС (мікрофінансування, бізнес-інкубатори, мережі підтримки) до українських умов, а також необхідність посилення ролі інституційних реформ, антикорупційних заходів та розвитку цифрових платформ для підтримки підприємницької активності. SWOT-аналіз засвідчив, що Україна має значний потенціал людського капіталу та цифрових інновацій, а також зовнішню підтримку і євроінтеграційний імпульс, які можуть стати основою інклюзивної відбудови та підвищення соціально-економічної згуртованості.

Отже, запропонована аналітична рамка не лише узагальнює існуючі підходи, але й формує нову дослідницьку оптику для вивчення інклюзивного підприємництва як ключового чинника сучасної економічної політики. Це дозволяє розглядати інклюзивне підприємництво не просто як соціально орієнтовану діяльність, а як інституційну і стратегічну основу сталого відновлення та інтеграції України до європейського економічного простору.

Список використаних джерел

1. Сіденко В. Р. Інклюзивний розвиток у ракурсі глобальних економічних трендів: виклики та можливості для України // *Український соціум*. – 2024. – № 3–4 (90–91). – С. 13–34.
2. Gupta J., Cornelissen V., Ros-Tonen M. Inclusive development // *Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics* / eds. Pattberg P.-H.,

Zelli F. – Cheltenham (UK) ; Northampton, MA (USA) : Edward Elgar, 2015. – P. 35–44.

3. Gupta J., Pouw N., Ros-Tonen M. Towards an elaborated theory of inclusive development // *European Journal of Development Research*. – 2015. – Vol. 27, № 4. – P. 541–559. – DOI: <https://doi.org/10.1057/ejdr.2015.30>.

4. Крамаренко К. М., Іващенко Д. І. Інклюзивна економіка як концепція повоєнного розвитку України // *Економіка та суспільство*. – 2024. – № 67. – С. 314–318. – DOI: 10.32782/2524-0072/2024-67-125.

5. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс // *Економіка України*. – 2019. – № 1. – С. 70–85.

6. Zhukovska A., Brechko O. Evaluation of the Level of Inclusive Development of the Ukrainian Economy // *Economics*. – 2024. – Vol. 12, № 3. – P. 425–440. – DOI: 10.2478/eoik-2024-0038.

7. Ali I., Zhuang J. Inclusive Growth toward a Prosperous Asia: *Policy Implications* [Електронний ресурс]. – Manila : Asian Development Bank, 2007. – (ERD Working Paper No. 97). – Режим доступу: <http://www.adb.org/sites/default/files/publication/28290/wp097.pdf>. – Дата звернення: 01.05.2025.

8. Gupta J., Vegelin C. Sustainable development goals and inclusive development // *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. – 2016. – Vol. 16, № 3. – P. 433–448.

9. OECD/EU. The Missing Entrepreneurs 2019: *Policies for Inclusive Entrepreneurship*. – Paris : OECD Publishing, 2019. – 340 p. – DOI: <https://doi.org/10.1787/3ed84801-en>.

10. OECD/EU. The Missing Entrepreneurs 2023 – *Policy Highlights*. – Paris : OECD Publishing, 2023. – 28 p. – DOI: <https://doi.org/10.1787/14e6d5d0-en>.

11. Європейська Комісія. Європа 2020: Стратегія розумного, сталого і інклюзивного зростання: Комунікація. – Брюссель, 2010. – 38 с. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52010DC2020>. – Дата звернення: 01.04.2025.
12. Adams R. H., Jr. Economic Growth, Inequality, and Poverty: Findings from a New Data Set [Електронний ресурс] : *Policy Research Working Paper 2972* / The World Bank. – Washington, DC, 2003. – 48 р. – Режим доступу: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/168041468761746890/pdf/multi0page.pdf>. – Дата звернення: 15.02.2025.
13. Філюк Д. О. Теоретичні та методичні принципи інклюзивного розвитку сільських територій України // *Економіка та суспільство*. – 2023. – № 58. – DOI: 10.32782/2524-0072/2023-58-53.
14. Dellheim C. Thatcher's Self-Employment // *Inc. Magazine* [Електронний ресурс]. – 1996. – July 1. – Режим доступу: <http://www.inc.com/magazine/19960701/1725.html>. – Дата звернення: 01.05.2025.
15. European Parliament. European Regional Development Fund (ERDF) – Fact Sheets on the European Union [Електронний ресурс]. – Brussels, 2023. – Режим доступу: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/95>. – Дата звернення: 17.05.2025.
16. Publications Office of the EU. European Social Fund (ESF) – EUR-Lex Glossary [Електронний ресурс]. – Luxembourg, 2023. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/european-social-fund-esf.html>. – Дата звернення: 01.03.2025.